

З довірою до Бога: Спадкоємність проводу УГКЦ

Д-р. Олег Турій

Церковне життя в країнах колишнього Радянського Союзу нерідко коливається між двома екстремами – високого сакрального піднесення, а то й екзальтації, і наскрізь мирського приземлення чи майже завмирання. Такі рани, як ліквідація видимих структур Церкви й репресії супроти єрархії та вірних, духовне калічення людей і нівечення еклезіяльних традицій, зцілюються Богом і людьми повільно. Пошуки рівноваги, стабільності, вибір самого способу мовлення про духовне, святе – все це, мабуть, і досі на початковому етапі відродження й нормалізації. Це стосується різних аспектів церковного буття, в тому числі й єрархічного проводу.

У різних країнах та в різних конфесіях дискусії навколо того, хто і як повинен провадити тією чи іншою релігійною спільнотою, хоч і бувають тривалими й палкими, але назагал вважаються нормальним явищем. У результаті відбувається конкретна практична і, що важливіше – моральна і молитовна підготовка до зміни в церковному керівництві. Ми ж, натомість, часто не знаємо, як до цього питання підійти: або галасливо панікуємо, або замовчуємо його, наче воно не існує. Загалом, за мовчазною позицією стоїть добрий, фундаментальний принцип, яким не слід легковажити. Адже все наше життя, зокрема церковне, перебуває в Божих руках, і усякі політичні спекуляції або звичне пліткування навряд чи будуть плідні в осмисленні стану і перспектив церковного проводу. Паніка ж ніколи не є продуктивною. Її складниками є страх і безпорадність у час кризи, тоді як криза може бути, навпаки, нагодою, викликом до зростання (грецьк. *krisis* означає “час для прийняття рішень”). Для важливих рішень потрібні як духовне зосередження і тверда віра в Боже Провидіння, так і спокійна думка та гармонійна співпраця всіх, хто відповідає на виклик, який стоїть перед спільнотою.

До чого я веду? Різні Церкви в Україні та Білоруська Православна Церква мають доволі тривалу тяглість на рівні проводу. Первоєрархи Українських Православних Церков Київського та Московського патріархатів – Філарет і Володимир, Митрополит Мінський та всієї Білорусі Філарет, Глава Української Греко-Католицької Церкви Блаженніший Любомир – усі вони у віці близько 80 років. Є закони природи... Щиро бажаючи предстоятелям многих літ, кожен член Церкви, який переживає за її благо, повинен якщо не розмірковувати, то активно молитися за добре унаслідування проводу. Однак багато активних і свідомих членів вищеназваних Церков з острахом дивляться у майбутнє. І це зрозуміло. Патріарх Філарет, Митрополит Володимир Київський та Митрополит Філарет Мінський є архиєреями майже половину століття. Їхні постаті чітко зафіксовані у свідомості вірних і часто уособлюють благо та певність їхніх церковних спільнот. Виринає питання – а що буде далі? Чи не загрожує зміна проводу неминучою турбулентністю, конфліктами, а то й упадком?

Для греко-католиків перспектива зміни керівництва, можливо, викликає навіть більшу тривогу. Яскравість архиєпископського свідчення Блаженнішого Любомира (Гузара) і його духовна проникливість загальноновизнані в Україні та поза її межами. Недавнє святкування десятиліття його патріаршого служіння виразно заакцентувало ту особливу роль, яку він відіграє не лише в Українській Греко-Католицькій Церкві і в українському церковному житті, а й загалом у нашому суспільстві. Багато промовляє уже саме його ім'я. Бо від цієї

людини променею автентична любов і глибокий мир, якими він зі смиренномудрістю і теплим гумором ділиться з усіма. Годі назвати когось, хто в українському суспільстві має такий моральний авторитет.

Тому переживання: що буде після Патріарха Любомира? – небезпідставні. Тим паче, що Блаженніший Любомир чітко і недвозначно не раз публічно заявляв, що він бажає передати керівництво Церквою своєму наступникові «ще теплою рукою», і, що найважливіше – дотримав свого слова. Коли ці заяви в 2009 році прозвучали перше, то викликали чимало публікацій в українській пресі та розмов між вірними УГКЦ й ширшою громадою. Багато членів Церкви, почувши про осточне рішення Блаженнішого, і тепер переживуть збентеження і правдивий острах: як у непростий час, коли суспільство знаходиться перед такими безпрецедентними загрозами, настільки винятковий духовний наставник може добровільно відійти від повноважень?

Без сумніву, якщо підходити до цього питання стисло по людськи, є підстави для збентеження й остраху. Можна в ці почуття заглиблюватися, їх розвивати. Але, мабуть, цікавіше та духовно корисніше подивитися на рішення Блаженнішого з іншої перспективи. Чи справді таке рішення порушує прийнятий порядок і традиції? Чи справді Церкві не можна у критичний час міняти главу? Чи мусить усе завалитися лише тому, що діють звичні закони природи? Чи не можна до виклику підійти більше по-Божому? Приклади з історії УГКЦ протягом останнього століття відкривають нам обнадійливу перспективу. Іншими словами – Церква не вперше опиняється в аналогічній ситуації та стоїть перед подібними випробуваннями.

Якщо подивитися на чотири попередні передачі верховного керівництва в Українській Греко-Католицькій Церкві, ми побачимо, що кожна з них справді відбувалася в “особливий” і “критичний” час, кожна супроводжувалася сум’яттям і побоюваннями, бурхливими дебатами й суперечками. І водночас, кожен із цих історичних моментів перебував під Божим благословенням, оскільки кожен новий Глава УГКЦ, – хоч його дехто з вірних (і навіть ширші суспільні кола) могли з тих чи інших причин не сприймати, – у підсумку виявлявся автентичним керівником, навіть пророчою особистістю. Погляньмо на ці прецеденти.

17 грудня 1900 року, коли Папа Лев XIII номінував Галицьким митрополитом Андрея Шептицького, 35-літнього вихідця з давнього українського, але полонізованого роду, багато патріотичних греко-католиків вважали, що це просто катастрофа: мовляв, нарешті поляки домоглися, що їхній троянський кінь в’їхав на Святоюрську гору, в бастіон західноукраїнської громади. Впродовж його 44-літнього архиєпископства Церква і суспільство сприймали Митрополита поступово, але не завжди і не всі розуміли його до кінця. Хоч із часом Владика Андрей набув особливого авторитету, він мав майже постійну опозицію: чи від австрійської, польської, німецької та радянської влади, чи від інших єпископів та частини монашества і клиру, чи від “правих” і “лівих” політиків. Він був не зовсім очікуваним архиєпископом, а оскільки був мудрим і творчим, тому завжди залишався непередбачуваним. Сьогодні, озирнувшись на історію XX століття, усвідомлюєш, що саме Митрополит Андрей, щодо якого спершу були різні упередження як до нового лідера, став духовним і національним провідником українців, постаттю універсального значення, яке виходить далеко поза межі греко-католицької чи навіть загальноукраїнської спільноти. Можливо, саме він і був найбільшим українцем XX століття.

Митрополита Андрея вибрав Римський Апостольський Престол. Папа Лев XIII особисто пізнав молодого монаха за 15 років до цього призначення. Сьогодні очевидно, що вибір цей був відважним, можна сказати навіть – блискучим. Боже Провидіння повеліло так, що спосіб вибору та призначення його наступника був іншим, хоч якість вибору залишилася такою ж високою. Папа Пій X надав Митрополитові Шептицькому особливі права в кадрових, як і в інших, питаннях, і Кир Андрей фактично сам, одержавши на це згоду Пія XII, призначив свого наступника – Йосифа Сліпого, номінувавши і висвятивши його на архиєпископа і коадьютора з правом наступництва. Це було 22 грудня 1939 року, на початку Другої світової війни і радянської окупації Галичини. Годі думати, що той час був менш критичним, ніж сьогодні. Навпаки, тоді цивілізований світ буквально розвалювався. Коли 1 листопада 1944 року Владика Андрей помер на 80-му році життя, молодому Митрополитові

Йосифу довелося очолити Церкву і підтримувати народ, який пережив страшне воєнне лихоліття, жахливе матеріальне і моральне спустошення. Не минуло й півроку, як він сам і весь єпископат УГКЦ опинилися за ґратами. Так почалося мучеництво і – в парадоксальний спосіб – найславніша сторінка історії нашої Церкви. Послідовнішого й більш витривалого керівника в епоху випробувань годі уявити.

Йосиф Сліпий провів у тюрмах, концтаборах і на засланні 18 років (1945–1963). На 72-му році життя він опинився у вигнанні у вільному світі. Там, будучи вже похилого віку, цей ісповідник віри протягом 20 років згуртував не лише церковну, а й усю українську спільноту, надихав її новою вірою в те, що в Україні триває боротьба за людську гідність, свободу Церкви і національні права. Він розпочав глибокі реформи у церковному управлінні, відновивши синодальний устрій УГКЦ і піднімаючи свідомість усього українського християнства щодо своєї еклезіальної totoжності, помісності та патріаршої гідності. І якщо Митрополита Андрея обирав Рим, Йосифа Сліпого – Митрополит Андрей, зі згодою Римського Апостольського Престолу, то вибір подальших первоєрархів відбувався за участю Синоду єпископів УГКЦ, що його Патріарх Йосиф із великими труднощами і немалими перешкодами формував. Так було на волі, поза межами досягання «руки Москви», там, де не було тоталітарних репресій проти Церкви. Такий принцип діє тепер, у незалежній Україні, після виходу УГКЦ з підпілля.

Передача ж проводу в підпіллі відбувалася в екстремальних умовах. Коли на початку 1963 року радянська влада несподівано випустила Йосифа Сліпого з місця заслання до Москви, звідки він мав їхати до Риму, завданням Митрополита було швидко забезпечити катакомбну Церкву проводом – місцєблюстителем предстоятеля УГКЦ в Україні. Телеграмою до Москви було викликано монаха-редемпториста Василя Величковського (2001 року його проголошено священномучеником). У готельному номері 4 лютого 1963 року Митрополит Йосиф висвятив його на єпископа. Владика Василь Величковський очолював підпільну Церкву до 1972 року. Радянська влада випустила і його на Захід, де він незабаром помер від отруйних медикаментів повільної дії у Вінніпезі (Канада) 30 червня 1973 року. Передчуваючи небезпеку арешту, який таки мав місце в 1969 році, ще 19 липня 1964 року він висвятив на наступника свого співбрата з Чину Найсвятішого Ізбавителя Володимира Стернюка. Кир Володимир дуже обережно та виважено діяв у підпіллі, очолюючи Церкву в катакомбах як місцєблюститель і Патріаха Йосифа, і Мирослава Івана Любачівського до повернення останнього до Львова 30 березня 1991 року. У цих складних, майже неможливих умовах офіційної заборони й тоталітарних репресій Боже Провидіння передавало провідництво Церквою в надійні руки, які забезпечували її майбутнє.

Коли Йосифові Сліпому завершувався дев'ятий десяток, Папа Іван Павло II повелів скликати Синод єпископів УГКЦ, який 1980 року визначив трьох кандидатів на коадьютора з правом наступництва. З них Папа 27 березня 1980 р. обрав першого – Мирослава Івана Любачівського. Цей вибір не було сприйнято з великим ентузіазмом. Після владик Андрея і Йосифа годі було спокійному, мало харизматичному науковцеві відразу здобути той авторитет, що його мали два попередники, які сумарно керували Церквою 84 роки. В діаспорі поширювалися побоювання, що новий первоєрарх не зможе вирішувати неймовірно складні завдання, які стояли перед його паствою. Адже коли 7 вересня 1984 року Йосиф Сліпий помер і Мирослав Іван став його наступником, Церква в Україні перебувала в катакомбах уже два покоління, і щодо її майбутнього існувало багато сумнівів. Стояло питання, чи вдасться їй узагалі вижити, адже в діаспорі Церква теж почала слабнути – у 1980-х роках став відчутним процес асиміляції, а внаслідок повсюдної секуляризації майже не було покликань до священничого і монашого служіння. І тут Провидіння черговий раз здивувало скептиків. Саме Мирославу Іванові Любачівському судилося очолювати УГКЦ в часи її легалізації та не очікуваного вже багатьма її відродження. Так, якщо 1989 року з підпілля вийшло близько 300 священників, то протягом наступних десяти років їхня кількість зросла до 1500, а сьогодні – до 2500. Нові емігранти й душпастирі з України підкріплюють також історичні церковні структури в діаспорі і творять нові. Дар молитви, смиренність і безпосередність Блаженнішого Мирослава Івана виявилися потрібними в час піднесення та ейфорії, і цим він здобув тиху, але правдиву пошану у своїх вірних.

Остання передача проводу УГКЦ, як і всі попередні, була незвичною, без точного прецеденту, і відбувалась вона в атмосфері динамічних соціальних змін в Україні. Владика Любомира Гузара висвятив на єпископа Патріарх Йосиф 2 квітня 1977 року в монастирі «Студіон» біля Риму, але підпільно, і як єпископ він перебував у тіні 19 років. Навесні 1996 року його єпископство публічно визнали Іван Павло II і Синод єпископів УГКЦ, а вже восени того самого року Синод прийняв прохання Мирослава Івана Любачівського призначити Любомира Гузара помічником з делегованими правами глави Церкви. Перед ним стояли тоді непрості питання відновлення церковних структур в Україні та стосунків між діаспорою й матірною Церквою. І це при щораз більшій економічній кризі. А згодом настав апогей нової хвилі еміграції українців. Коли 14 грудня 2000 року упокоївся Мирослав Іван, якого було не надто вітали при його обранні 20 роками раніше, – прощалися з ним у Львові з великим теплом і благоговінням майже 100 000 вірних. Через місяць, у січні 2001 року, відбувся виборчий Синод єпископів УГКЦ, який покликав на Главу Церкви Владика Любомира, єпископство якого роками було таємним. Та не є таємницею той факт, що при цьому виборі єпископат був поділений. Зрештою, й деякі провідні греко-католики з мирян цілком виразно заявляли в пресі, що Любомир Гузар в жодному разі не може бути вибраним Синодом. Дякувати Богові, Провидіння покерувало інакше.

Якщо робити висновки на підставі згаданих змін глав УГКЦ, стає зрозуміло, що у кожному без винятку випадкові ця передача керівництва відбувалась у час глибокої політичної, суспільної, національної та церковної кризи, супроводжувалася непевністю, страхом і критикою. Нового первоєрарха зустрічав спротив. Проте щоразу у Церкві з'являвся добрий – неочікуваний, оригінальний, глибоко духовний – керманіч, який залишив свою печать в її історії й загалом в історії України: чи то в часи панування Австрії та Польщі, чи то серед вогню війни, чи то у глибоких катакомбах за тоталітарної влади, чи то на поселеннях, які обіймали чотири континенти, а чи в час української незалежності. Шануючи рішення Блаженнішого Любомира, ми маємо готуватися своєю молитвою, постом, мужньою і зрілою церковною поставою, щоб отримати ту ласку, яка потрібна для обрання нового верховного предстоятеля, що вестиме Церкву до нових духовних звершень. Божественна благодать доповнює людські немочі. Якщо Проведіння, діючи через людей і обставини, кличе конкретну особу до служіння Глави і Отця помісної Церкви, воно завжди дасть нововибранному предстоятелю потрібну для цього ласку.

Історія спасіння людства загалом і УГКЦ зокрема дає нам усі підстави зустрічати час змін з надією, вірою і миром. Тому Блаженніший Любомир своїм рішенням готує свою паству до майбутнього і запевняє, що Господь і після нього буде з нею. Його крок сильний, мужній і модерний, становить прецедент і є прикладом не лише в Церкві, а й для всіх, хто не відважується дивитися реальності в очі та своєчасно на неї реагувати. Але передовсім рішення Патріарха – це вияв великої довіри до Бога, до всієї Церкви і до свого майбутнього наступника. Всі ми, хто відчувається небайдужим до долі Церкви, маємо тепер прекрасну нагоду своєю поставою, особистою відповідальністю і молитвою цю довіру виправдати.

*Олег Турій,
проректор з наукової роботи,
завідувач кафедри церковної історії
Українського католицького університету*